

van het lichaam beschreef, opdat de lezer zijn onderzoek zou kunnen herhalen en het met eigen ogen zou kunnen nagaan.

Dit alles schijnt tegenwoordig erg gewoon, zodat het ons moeilijk valt de geweldige reactie te begrijpen toen Vesalius ongeveer vierhonderd jaar geleden zijn werkwijze als een samenhangende methode voorstelde; en als iemand zou betwijfelen dat Vesalius er de uitvinder van is, moge hij bedenken dat Vesalius en niemand anders het mikpunt is geweest van de aanvallen der conservatieven. Dat zijn beginselen voor het wetenschappelijk onderzoek — zijn meest essentiële bijdrage tot de wetenschap — thans algemeen toegepast worden, is natuurlijk de grootste lof die men hem kan toesturen.

Dit zijn dan de bestanddelen van Vesalius' blijvende faam als ontleedkundige en als medicus, en de redenen waarom hij wereldberoemd is geworden. Hoe volmaakt de resultaten van Vesalius waren, blijkt het duidelijkst uit de speed waarmee ze die van de gezaghebbende school verdrongen, die zoveel eeuwen de toon had aangegeven. De wetenschappelijke beginselen van Vesalius en de daarop gegrondveste feiten waren onweerlegbaar, tenzij men niet wilde horen en zien, zoals dat bij sommige conservatieven het geval was. Zulke reactie haalde natuurlijk niets uit, en vóór Vesalius gestorven was, had zijn nieuwe anatomie Italië en Spanje veroverd. Tegen het einde van de 16e eeuw had ze stevig ingang gevonden in Zwitserland, het zuiden van Frankrijk, delen van Duitsland en in de Nederlanden te Leiden. In minder dan een eeuw na het verschijnen van de *Fabrica* had geheel Europa de ontleedkunde van Vesalius en zijn wetenschappelijke beginselen aanvaard, met al wat daaruit voortvloeide voor de betere studie en beoefening van de fysiologie, de pathologie en het geheel der geneeskundige wetenschappen. Toen Vesalius de *Fabrica* had voltooid, was hij zevenentwintig jaar oud. Het is weinig jonge lieden gegund zoveel belangrijke en blijvende elementen toe te voegen aan de som van de fundamentele menselijke kennis.

(†) CHARLES D. O'MALLEY
(Vert. L. Debaene)

DE LIERSE KARTUIZE

Inleiding

De bedoeling van deze mededeling kan niet zijn een geschiedenis op te bouwen van de Lierse Kartuize. Ze wil slechts enkele bedenkingen verwerken tot een min of meer samenhangend geheel, dat zou kunnen aansluiten bij de merkwaardige studie van H. Delvaux over dezelfde kartuize, vóór haar overplanting van het Kiel (Antwerpen) naar Lier.

Men zou eigenlijk maar één geschiedenis moeten schrijven over de Antwerpse Kartuize, in haar dubbele evolutie: Antwerpse tijd, begin tot 1554, Lierse tijd, 1554 tot afschaffing.

De bedenkingen steunen op enkele losse archivalische stukken uit het Kapittelarchief van Sint-Gummarus te Lier en hebben vooral betrekking op de tweede periode. Terloops worden enkele elementen uit de eerste fase aangehaald. Zij doen ook geen beroep op de volledigheid van de rijke archivalische bronnen in het Rijksarchief te Antwerpen en het Aartsbisdomarchief te Mechelen.

Ik meen trouwens dat de heer Delvaux daarop te gelegener tijd logisch zal ingaan, als hij eenmaal tot een duidelijk onderscheid is gekomen van de archivalia, die betrekking hebben op de Antwerpse of op de Lierse periode van de Kartuize van het Kiel. Dat vooral is en blijft nog een grote moeilijkheid.

I. LIERSE DOCUMENTEN OVER DE KARTUIZERS

Zeer belangrijke werken hebben reeds de sluier gelicht van de algemene geschiedenis van de Kartuziers in ons land en in Nederland. Vermelden wij o.m. de studies van J.J. Scholtens over de Noordnederlandse kloosters, E. Lamalle over de kartuize van Herne, St. d'Ydewalle over de Sint-Annakartuize bij Brugge, J.J. Scholtens over de Kartuize te Brugge, A.S. Pil over het convent van O.-L.-Vrouw van Gratie te Scheut¹.

Het lijkt alles zeer veel; vooral voor Vlaanderen echter is nog heel wat te doen. H. Delvaux immers getuigt in zijn inleiding tot zijn licentieverhandeling: 'Hoe belangrijk deze werken ook reeds zijn, zij beletten niet dat er nog grote leemten blijven bestaan in de geschiedenis van de Kartuziers in ons land'. Hij verklaart de terughoudendheid voor het onderwerp bij de historici door de eenzijdige gerichtheid van het bewaarde bronnenmateriaal, dat 'bijna uitsluitend betrekking heeft op de kloosteradministratie. Over het leven en de conventen verneemt men zeer weinig, wellicht tengevolge van de aard der instelling'².

Veel werd ook reeds geschreven over de Antwerpse Kartuize van Sint-Katharina op 't Kiel. De belangrijkste namen in de bibliografie zijn zeker: A. Raissius, J. Le Roy en J.B. Grammaye, J. Diercxsens, Floris Prims, P.J. Goetschalckx³. Vooral de reeds genoemde studie van H. Delvaux is revelerend. Met recht beklemtoont hij het financieel-economisch aspect van de Antwerpse kartuize in haar ontstaan, groei en uitbreiding en vergaan. Hij noemt het convent, 'na het klooster van Herne, één van de belangrijkste in de Nederlandse provincie der Orde, vooral door de rol, die het daarin in de 15e eeuw vertolkte en door zijn invloed op de kloosterbeweging in Brabant'⁴.

De auteur vervolledigt op een secure wijze het onvolledig onderzoek, dat P.J. Goetschalckx — hij excerpeerde alleen het oude cartularium — en Floris Prims — hij onderzocht te vlug, te onnauwkeurig de bronnen — wijdden aan de Kartuize van het Kiel. Delvaux onderzocht het obituarium, de cartularia, de rente- en cijnsboeken, in de archievendepots van het Aartsbisdom en het Rijks-

¹ J.J. SCHOLTENS, *Het Kartuizerklooster Dal van Gracien buiten Brugge*, in *Annales Société d'Emulation de Bruges*, 83, 1940, 133-201.

A. BEELTSSENS - J. AMMONIUS, *Chronique de la Chartreuse de la chapelle d'Hérinnes-lez-Enghien*, uitg. door E. LAMALLE, Leuven 1932.

ST. D'YDEWALLE, *De Kartuize Sint-Anna ter Woestijne, 1350-1792*, Brussel 1945.

A.E. PIL, *Een geschiedenis van het Kartuziersconvent 'Onze Lieve Vrouw van Gratie' te Scheut en binnen Brussel*, dactylografische studie, 1954.

² H. DELVAUX, *Het Kartuziersklooster 'Sint-Katharina' op het Kiel bij Antwerpen (± 1323-1542)*, dactylografisch proefschrift, Leuven 1956; zie blz. 2.

³ A. RAISSIUS, *Origines Carthusiarum Belgiae*, Douai 1632.

J. LEROY, *Notitia Marchionatus ...* Amsterdam 1678, 80-82.

J.B. GRAMMAYE, *Antiquitates Belgicae*, dl. 4: *Antverpiae Antiquitates*, Leuven 1708, 119-121.

J. DIERCXSENS, *Antverpia Christo nascens et crescens*, Antwerpen 1750-1757.

F. PRIMIS, *Geschiedenis van het Kiel*, Antwerpen 1938.

P.J. GOETSCHALCKX, 't Klooster der Kartuziers op het Kiel, in *Bijdragen tot de Geschiedenis*, 6, 1907, 15-69.

⁴ H. DELVAUX, o.c., 2.

archief. Wel beperkte hij zich tot de geschiedenis van de Antwerpse kartuize in die zin, dat hij niet meer gewaagt van diezelfde kartuize, na haar opheffing te Antwerpen en haar overgang naar Lier, anno 1542.

Over de Lierse Kartuize is dan ook nog bijna alles te zeggen. Slechts enkele nota's werden daaraan besteed door Tony Bergmann in zijn *Geschiedenis van Lier*. De archivalia, specifiek handelend over de Lierse Kartuize, zijn echter zeer zeldzaam en de meeste gegevens zijn op te zoeken in de bronnen, die ook Delvaux gebruikte voor zijn onderzoek.

In onze kennismaking met het Kapittelarchief van de Lierse Sint-Gummaruskerk noteerden we hier en daar een enkel document, waarvan wij de gegevens inlassen in deze enkele aanvangsnota's over de Lierse Kartuize. Ze bedoelen slechts de weinige feiten vast te leggen voor een mogelijk verder onderzoek, dat iemand ooit zou wijden aan die Lierse instelling.

Chr. van Lom verhaalt over de Kielse kartuize, wat velen later zullen herhalen. Het komt hierop neer. Gesticht om en om 1324, gewijd aan de H. Katharina, kent de kartuize een opgang van armoede naar welstand, tot in 1542, ter oorzaak van de oorlog tussen Karel V en de koning van Frankrijk, het klooster moet verdwijnen. Toen Maarten van Rossum zijn leger vóór Antwerpen bracht, wenste het stadsbestuur van de stad zich te beveiligen door de verbranding van de voorsteden, 'zoo dat de Kathuysers van Kiel, onder deeze uytvoering begrepen waren ...'. 'De Magistraet van die Stad, het Regstgebied van Kiel van haer gekogt hebbende, quamen zy naer de Stad Lier, alwaer zy met Octroy van Keyzer Karel de Vyfde, in 't jaer 1551, gegeven, een heerlyk klooster bouwden'⁵.

Tony Bergmann herhaalt dezelfde gegevens, die corresponderen met wat de latere historici daarover vertellen⁶. Nu blijkt over die nederzetting te Lier geen officieel stuk meer te vinden te zijn.

Al de gekende gegevens worden dikwijls herhaald ook in de Lierse documenten. Zij hebben ongetwijfeld diepe indruk gelaten, niet alleen te Antwerpen, maar ook te Lier. Het wordt genoteerd in de *Jaarboeken* van kanunnik Drymans, die ondermeer schrijft:

1542: occasione adventus martini rossemii destruuntur in suburbio antv. begginasium, carthusia⁷.

1543: Carthusiani de Kiel transmigrant Liram⁸.

1544: Coenobium Carthusianorum erectum in dominio de Kiel ad scaldim anno 1323 et in cinerem per martinum rossemium redactum anno 1542 Lyrae extruitur⁹.

⁵ CHR. VAN LOM, *Beschryving der stad Lier ...*, 's-Gravenhage 1740, 339.

⁶ ANTON BERGMANN, *Geschiedenis der stad Lier*, Antwerpen 1935, 188 en passim.

⁷ Kan. DRYMANS, *Jaarboek II* (Lier, Archief Kapittel Sint-Gummarus), 321.

⁸ *Ibidem*, 321.

⁹ *Ibidem*, 321.

Anno 1549 5 may conceditur facultas carthusi construendi ecclesiam habendi campanulam ...¹⁰.

1549 5 majj erigebatur monasterium Carthusianorum¹¹.

Ook de Lierse kronijken bevestigen nogmaals die feiten. Zo verhaalt het Chronicon Lier¹² 'Van de fondatie van het Clooster van de Chartroisen anno 1324' en verhaalt de vernietiging ervan anno 1542 door Maarten van Rossums oprukken. Hij citeert de stichting van een nieuwe kartuize te Lier, zonder de datum te vermelden, maar geeft een afschrift van het oktrooi van Karel V, anno 1551.

Een ander archiefdocument uit het Rijksarchief, *Bundel Kartuijers Lier*, nr. 2, herhaalt de feiten in afschrift. De 'Copia transfert Lier' vermeldt inderdaad:

gegunt, geoctroyeert ende geaccordeert, gunnen, octroyeren ende accorderen vuyt onser sunderlinge gratien bij desen onsen brieven dat sij in onser voorschreven stadt van Liere sullen mogen coopen ende vercrijgen seeckere bequaeme ende gerieffelijcke plaetse ende erve, ende de selve metten gratien Godts, ende door hulpe van goede vrienden betimmeren ende besetten met andere nieuwe huyssingen ende kercke ter eeren van St. Catherienen hen petronesse, soo wël voor hen als henne naercomelingen vander voorschreven ordenen vande Cartusers ...

(Brussel, 11 Oiste 1543; gekopieerd door Van Bortel, notaris publicus). Ook de privileges worden vermeld.

Een tweede kopij van 1643 (Vrancx) herhaalt dezelfde gegevens met de confirmatie der privileges.

De feiten volgen elkaar op als volgt:

1542: vernieling van de kartuize van het Kiel;

1543: de kartuijers komen over naar Lier;

1549: zij bouwen een kerk en klooster te Lier en krijgen een akkoord met de Heren van het Kapittel van Sint-Gummarus;

1551: zij ontvangen het oktrooi van Karel V.

Slechts in verband met het feit van 1549 (5 mei) levert het Lierse archief van St.-Gummarus een tweetal documenten op. Zij zijn kopijen.

In verband daarmee is er nog een kopij van L. van Bortel (anno 1675) in Rijksarchief, *Kartuijers Lier*, nr. 2:

Universis... cum communi conventui ordinis Cartusiensis quorum monasterium pridem apud A Opidum Antverpiense in loco dicto ter Kiele superioribus annis miserabili incendio demolitum, ac fonditus, erectum est in dicto opido Lirensi infra limites dicti nostre Eccl. et Parochie Lirensis nostrique juris patronatus, novum monasterium fundare, con

10 DRYMANS, *Jaarboek I* (Lier, Archief Kapittel Sint-Gummarus), 18.

11 *Ibidem*, 100.

12 *Chronijcke Lier*, (Brussel, Kon. Bibliotheek, Handschriften nr. 6206-8), (tome I), 60-61.

struere et erigere inceperunt ac inibi divina officia ac monasticam disciplinam et observantias regulares instituere, exercere et observare proponant et desiderant ... licentiam concedimus et facultatem ... Anno Domini 1549 mensis majj die quinta ...

Het eerste Lierse document, getiteld *Copia admissionis RR.PP.Cartusianorum per Capitulum Lyrense anno 1549 3 May*, is een los document van zeven folio's in papier (31,5x20 cm.), dat blijkbaar deel heeft uitgemaakt van de *Lyra Sacra* (IV) van kanunnik Drymans, een kronijk van de Lierse kapittelgeschiedenis en die berust in het archief van de Sint-Gummaruskerk¹³.

Deze kopij van een kopij bevestigt dat de oorkonde der vestiging van de Kartuijers te Lier werd gepasseerd op 5 mei 1549 in het bijzijn van de Vice-decanus van het Lierse Kapittel, Adrianus Elout¹⁴, en een ander kanunnik-priester van het Kapittel, Augustinus de Taxis. Beiden treden op als vertegenwoordigers van het Kapittel van Sint-Gummarus. Mede-ondertekenaars van de akte waren Johannes van Meerhoudt, prior van de Kartuize van O.L.-Vrouw van Gratie bij Brussel, en Johannes Gaius, prior van de Kartuize O.-L.-Vrouw van Sint-Geertruidenberg. Zij waren commissarissen van het generale kapittel van de Orde der Kartuijers in de Teutoonse provincie. Zij traden op als afgevaardigden van de kartuijers.

De akte werd gepasseerd te Lier in het huis van Augustinus Noodens, priester van het Kapittel van Sint-Gummarus en notarius, beëdigd door het apostolisch gezag en de raad van Zijne Majesteit de Keizer.

De akte werd verzegeld door beide partijen. Ze werd gekopieerd door de notarius-publicus, L. van Bortel.

Is dit voorlopig het enig bewijsstuk van de vestiging te Lier der Kartuijers van Antwerpen, het heeft dan ook zijn belang en betekenis, al is het slechts de kopij van een kopij, geauthoriseerd en voor eensluidend verklaard.

De tekst daarvan luidt als volgt:

(fol. 1 r°) Universis et singulis presentes litteras visuris ,pariter et audituris, Vice-decanus et Capitulum Ecclesie Collegiate Sancti Gumhari Opidi Lirensis Cameracensis diocesis, salutem In Domino, Exposit nostre devotionis debitum, ut iis pro ceteris condignos Impartiamur favores, quos arctiori regule Inservientes Deo Creatori gratos credimus et acceptos; quo magis illorum Interventu aliorum supportentur defectus, et eorum sancto consortio Dei populus edificetur. Cum igitur venerabiles et Religiosi In Christo patres prior, procurator, Vicarius, ceterique Professores cum communi Conventu Ordinis Cartusiensis, quorum monasterium pridem apud opidum Antverpiense In loco dicto ten Kiele superiore ius annis miserabili Incendio demolitum, ac funditus delectum est In dicto Opido Lirensi infra limites dicte nostre Ecclesie et Parochie Lirensis nostrique Juris patronatus, novum monasterium fundare, construere et erigere Inceperunt, ac Inibi diuina officia et monasticam disciplinam et reservantias Regulares Instituere, exercere, et reservare propo-

13 *Lyra sacra* bevindt zich in het Kapittelarchief van Sint-Gummarus te Lier.

14 A. ELOUT, kanunnik van het Kapittel te Lier, later vice-decanus, is de auteur van het gekende *Liber Secretorum*, waarover ik reeds vroeger schreef.

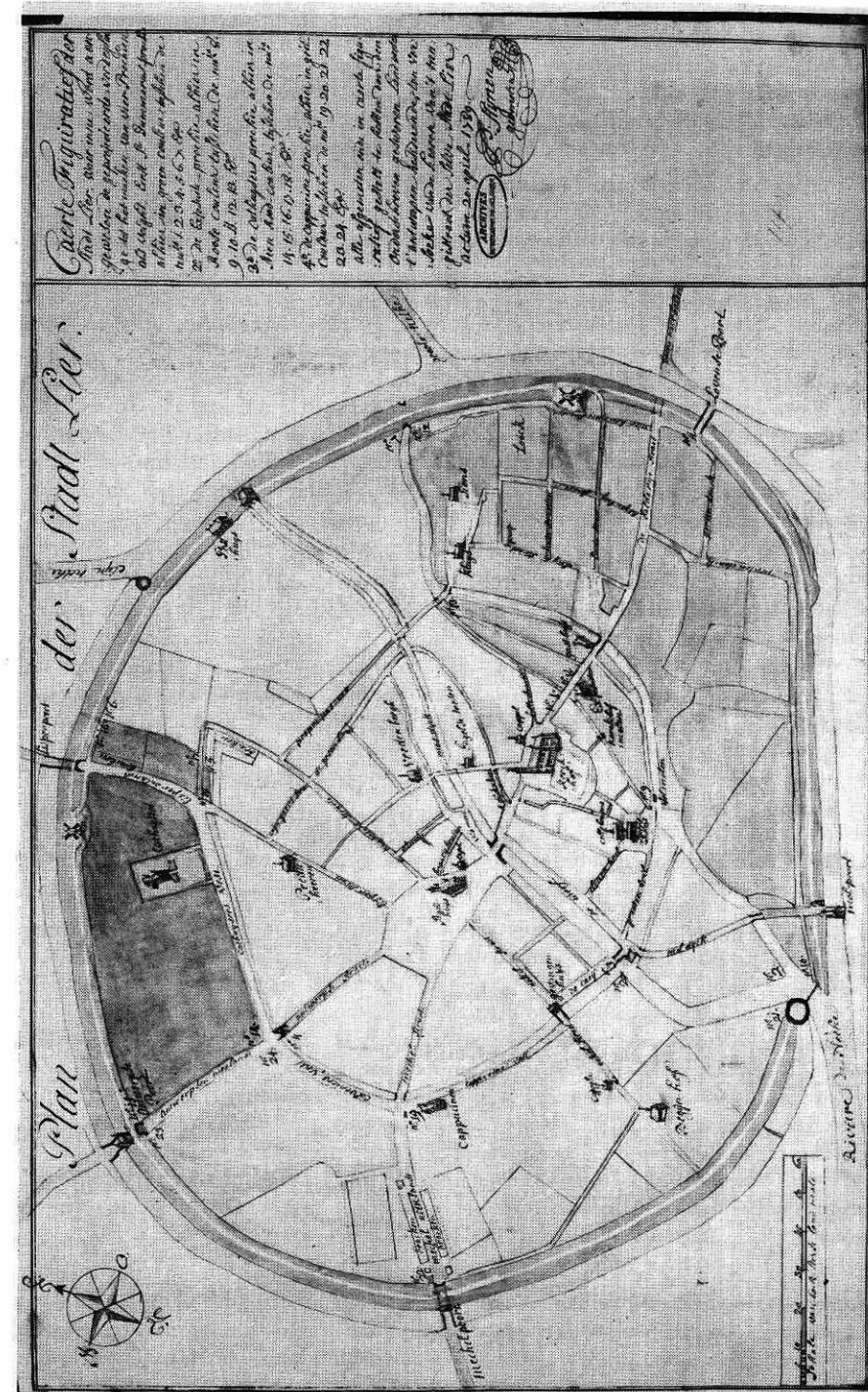
nant et desiderent, pro parto dictorum Prioris, Procuratoris, Vicarii Una cum comuni Conuentu nobis fuit similiter supplicatum, ut nostrum,

(fol. 1 v°) quorum plurimum Interest, ad hoc consensum et auctoritatem Impendere dignemur et vellemus. Nos Igitur Vice-decanus et Capitulum dicte Ecclesie Sancti Gummari sperantes nouam eiusmodi erectionem, foundationem, ac Institutionis opus ad laudem Dei Omnipotentis et plurimarum salutem animarum procul dubio successurum, ac affectantes sumopere sanctarum precum aliorumque piorum operum que Inibi cooperante Domino, In futurum fient, fore participes, velentesque dictis Priori, Patribus, et Communi Conuentui ac operi sancto quiusmodi quantum absque Ecclesie nostre antedictae (cuius Indemnitati Jure Jurando consulere astringimur) prejudicio ac detrimento possumus morem gerere, et nos fauorabiles exhibere, monasterium huiusmodi Ordinis Cartusiensis Ecclesiam campanile, campanam, et crucem, refectorium, dormitorium, cellas fratrum, domus, ambitum, septa, clausuras, et officinas alias juxta morem ipsius ordinis necessarias et requisitas fundandi, constituendi, erigendi, Instituendi, ac Inibi diuinum officium nocturnum pariter et diuinum, ceterasque ceremonias, monasticam disciplinam reseruantes regulares legendi, dicendi, cantandi,

(fol. 2 r°) et exercendi licentiam concedimus et facultatem, prouiso quod nullo umquam tempore cuiquam licitum erit eisdem temporibus, quibus In Ecclesia (sic) Sancti Gummari aut In Sacello diui Petri dicti Opidi Lirensis verbum Dei predicabitur, concionem habere ad populum, prouiso etiam quod prior et Conuentus dicti noui monasterii ad honorem dei Omnipotentis et Beati Gummari Confessoris dicte Ecclesie et Opidi Lirensis patroni festa solemnitate undecima Octobris et translationis ejusdem sancti Gummari decima septima Martis mensium diebus quoutannis In perpetuum sub duodecim lectionibus celebrare, et observare, ac In dictis festiuitatibus solemnitate et translationis Sancti Gummari pro felici dicte Ecclesie Lirensis dominorumque Decani seu Vice - decani et Capituli, et eorum pro tempore successorum stata per sacerdotem Inibi summan missam celebrantem collectam de Santo Spiritu, videlicet, Deus qui corda fidelium, dici seu cantari facere debeant, et teneantur, Item licebit eisdem Priori et Conuentui omnes et singulas oblationes.

(fol. 2 v°) per Christi fideles In huiusmodi monasterio deportandas In trunco ibidem ordinando projiciendas vel ad monstrantias aliquas offerendas recipere, et In usum suum conuertere, oblationibus tamen quibuscumque ad stolas et ad manum sacerdotis aportandas Curato Ecclesie Lirensis reseruatis semper, saluo si quis ibidem eligat sepulturam, et petat missam celebrari poterit Prior siue Conuentus oblationes tunc ad stolas offerendas recipere, prouiso quod heredes talis defuncti prius a Curato Ecclesie sancti Gummari licentiam petant, et de Juribus funeralibus satisfaciendis et exequiis celebrandis In dicta Ecclesia Lirensi cautionem sufficientem ponant, aut alioqui Curatum et rectores fabrice, ejusdem Ecclesie contentos reddant. Item licebit eisdem Religiosis suis monachis, Conuersis, Donatis, professis et Nouitiis omni tempore ecclesiastica ministrare sacramenta, et eosdem sepelire, eo etiam adiuncto quod quicumque fratres qui pro tempore domum eundem siue Idem monasterium animo et Intentione Ibidem perpetuo manendi et regulam ejusdem ordinis profitendi, Ingredienti

(fol. 3 r°) liberi, erunt et absoluti ab omnibus Juribus et oneribus parochialibus et personalibus dicte Ecclesie parochialis Sancti Gummari, et Curato pro tempore existenti competentibus et competituris, prouiso tamen In hoc, quod Ipsi Prior et Conuentus In signum recognitionis nostri Juris patronatus Dominis Decano seu vice-decano et Capitulo pro tempore existentibus singulis annis feria septa ante festum nativitatis beati Joannis Baptiste unum florenum Carolinum per aliquem fratrem dicti monasterii solvere et deliberare tenebuntur. Item familiares dicti monasterii, qui per expressum votum non sunt Deo

Plattegrond van Lier met verdeling in parochies, 1789 : als 4° de 'Cathuyssere prochie' ten noorden. Brussel, Algemeen Rijksarchief, Kaarten en Plans nr. 1170 (foto Rijksarchief).

dicati, et alii seculares qui infra septa dicti monasterii habitant seu pro tempore habitabunt In quatuor principalibus festiuitatibus anni, scilicet natiuitatis Christi, Pasche, Pentecostes et omnium Sanctorum debent dictam Ecclesiam Sancti Gummari visitare, et Inibi missam et diuinum officium audire, et Deo facere suas oblationes, hebebut quoque saltem semel In anno circa festum Pasche Curato dicte Ecclesie Lirensis tamquam proprio sacerdoti sua peccata confiteri.

(fol. 3 v°) et ab ipso suscipere venerabile Sacramentum Eucharistie, nisi super permissis curatus cum ipsis dispensaverit, quo casu ipsi In predictis quatuor festiuitatibus anni diuina audire. In festo Pasche confiteri et communicare apud prefatum monasterium poterunt de licentia Curati in aliis festiuitatibus Prior et fratres In sacerdotio constituti, quibus ipse Prior id duxerit commitendum, poterunt suorum familiarium et secularium predictorum Intra septa prefati monasterii pro tempore habitantium confessiones audire, penitentiam eis Iniungere salutarem, ac quoties opus fuerit ecclesiastica Sacramenta ministrare. Jure tamen prefato Ecclesie parochialis In omnibus semper saluo, Item licebit iis familiares suos apud eos decedentes etiam alias personas que sunt de parochia Sancti Gummari apud eosdem sepulturam suam eligentes sepelire, dim tamen ad hoc per priorem aut aliquem de dicto Conuentu inducti non fuerint, saluo quod Curatus dicte Ecclesie Sancti Gummari, cum Illis qui ad hoc rogabuntur, corpora suorum parochianorum ad sepulturam deducet et sepeliet,

(fol. 4 r°) saluo etiam quod exequiis celebrabuntur In dicta Ecclesia parochiali, que omnia Jura funeralia similiter et Curatus habebunt prout hactenus habere consueuerunt, et hoc de commensalibus, non autem de Prebendariis, Insuper dictis Priori, Procuratori, aut alieni de Conuentu nunquam licebit aliquem de parochia diui Gummari Inducere ad promittendum, vouendum, vel Jurandum, Eligere sepulturam, aut electa non Immutare vel exequias. In eodem monasterio celebrare, alioquisi talis electio nullius erit roboris, uno qui sic elegerit non apud dictos fratres, sed apud dictam Ecclesiam sepelietur et si Prior aut fratres predicti corpus sic eligentis sepelire presumpserint, omnia que occasione huiusmodi sepulture prouenerint, Curato dicte Ecclesie restituere tenebuntur Intra decem dies. Item si contigerit aliquam personam, que non sit de parochia Sancti Gummari eligere suam sepulturam apud praefatos Chartusienses, licebit eisdem easdem personas In loco petito sepelire et exequias celebrare salvo Curato et dicte Ecclesie parochiali medietate omnium

(fol. 4 v°) funeralium, reliqua medietate ipsis Chartusiensibus reservata, nisi fecerent exequias celebrari In Ecclesia Sancti Gummari, et si dicte exequie huiusmodi personarum de parochia Sancti Gummari non exstantium cum suis solemnitatibus actuariter non fierent, tunc emolumenta provenientia ex dictarum exequiarum cum suis solemnitatibus compositione heredum aut executorum talis defuncti mediatim cedent dicto monasterio, et mediatim Curato et Ecclesie Sancti Gummari, salvo quod huiusmodi compositio per illos de dicto monasterio fieri non debet nisi In presentia deputati per Capitulum, Curati, et rectorum fabrice, et hoc cum eorum consensu. Ita ut talis defuncti septennarium et tricennarium celebrabuntur In dicta Ecclesia Sancti Gummari et Illorum commoda Curatus dicte Ecclesie solus et In solidum percipiet et habebit, et ut dicti Priores, Fratres futuriue monasterii professores et fratres pro tempore nos et nostros successores tanto alacrius precum suarum

(fol. 5 r°) et bonorum operum participes officiant, fundum presentem cum suis septis modernis, pro ut hoc anno presenti idem monasterium muratum et comprehensum est, cum quadam petia terre triangulari dicta den dryhoeck empta ab Henrico Van Campen, et horto saggittariorum vulgo den Collouerniers hoff, si illum acquirere contingat, ac prato ipsorum dicto den Coeaert sito apud pratum dictum den stockbempt. In quo dictus Prior

et Conuentus viuarium et domum quamdam construxerunt tamen fundi nobis decimales sunt pro huiusmodi monasterio ab hoc tempore. In antea a solutione quarumcumque decimarum etiam animalium Intra septa eiusdem monasterii nutriendorum pro nobis et nostris Successoribus In futurum propter Deum liberamus et quitamus, ac liberos esse volumus et decernimus, Jura tamen nostro In reliquis terris Intra limites et metas nostrarum decimationum ubicumque extra septa moderna proefati monasterii per eosdem Priorem et Conuentum dicti monasterii pro tempore forsas acquirendis et possidendis. Nobis et nostris successoribus reseruato, et si illas propriis

(fol. 5 v°) manibus suis sive per suos fratres, conuersos, donatos, aut alios collonos, Censitos, siue partionarios quoscumque coli contingat, etiamsi ipsi animalia sua aliis nutrienda tradiderint, aut extra suum monasterium In grandis etiamsi per suos conuersos tenuerint, tunc prefatus decanus et Capitulum decimas percipient ac si eadem animalia ad alias personas priuatas non priuilegiatas pertinerent, et si ipsi Prior aut Fratres aut ipsorum successores terras cultas Capitulo seu Ecclesie Lirensi decimales In prata seu pascua, nemora seu uiuaria redigerent, tunc quoad illa In soluendo vel non soluendo decimas stabunt eo Jure, quo ibidem In similibus alie communes persone non preuilegiatae utuntur. In quorum omnium et singulorum fidem et testimonium premissorum presentes litteras exinde fieri et per notarium nostrum Infrascriptum subscribi, sigillique nostri maioris, quo In talibus utemur, Jussimus et fecimus appensione communiri, datum et actum In loco nostro capitulari nobis ibidem capitulariter congregatis et capitulum representantibus

(fol. 6 r°) anno domini 1549 mensis Maii die tertia. Nos Vero frater Petrus Theodorici Prior et frater Sijmon vanden Roijs Procurator dicti monasterii nouiter erecti tam nostro, quam totius communis Conuentus et nostrorum successorum pro tempore futurorum nominibus, gratunter acceptauimus, eaque omnia et singula quatenus nos et nostrum prefatum conuentum, nostrosque successores concernunt, aut concernere poterunt quomodolibet In futurum laudabiliter et Inviolabiliter obseruare, et contra ea nunquam facere aut venire per nos ipsos, alium seu alios quouis quesito colore, aut Ingenio solemniter promissimus, et promittimus per presentem, cum ea etiam conditione si contingat In posterum nos aut nostros successores prefatos aut aliquem eorum contra premissa aut eorum aliquod facere aut venire quouis modo toties quoties id contingerit pena trium librarum grossorum monete brabantie Irremissibiliter per nos aut nostros successores soluendarum, et ad usum fabrice dicte Ecclesie Lirensis applicandarum Incurremus aut Incurent ipso facto.

(fol. 6 v°) renuntiantes per expressum omnibus et singulis exceptionibus doli, metus, vis fraudis In factis actionum ac quibuscumque qualiter cumque editis et edendis priuilegiis ordini ac monasteriis nostris seu nobis quomodolibet concessis et concedendis, ac omnibus et singulis aliis exceptionibus utriusque Juris remediis cauillationibus, defentionibus et subterfugis, quibus contra promissa aut eorum aliquod dicere, facere vel venire possemus, aut nos quomodolibet tueri, et specialiter Juri dicenti generalem renuntiationem non valere nisi precesserit specialis, accedente etiam ad premissa consensu et assensu venerandorum In Christo Patrum fratris Joannis de Meerhoudt Prioris domus Beate Marie Virginis de gratia apud Bruxellam Cameracensis diocesis, et fratris Joannis Gaius Prioris domus Beate Marie Virginis apud montem Sancte Gertrudis Leodiensis diocesis Commissariorum Capituli generalis ordinis Cartusiensium prouincie Teutonice ad hoc per Capitulum generale totius ordinis Carthusiensis deputatorum permissa omnia

(fol. 7 r°) et singula laudantium, approbantium; confirmantium et ratificantium: In cujus testimonium sigillum nostri Conuentus presentibus duximus appendendum. Actum in opido Lirensi dicte Cameracensis diocesis In edibus Augustini Noodens presbiteri sacra apostolica autoritate et dicti Capituli Lirensis Notarii jurati per consilium Cesaree

Maiestatis In Brabantia ad exercitium officii Tabellionatus admissi, presentibus ibidem Venerabilibus et circumspectis viris dominis et Magistris Adriano Elout vicedecano, et Augustino de Taxis presbiteris dicte Ecclesie Canonicis ad hoc per predictos Dominos de Capitulo deputatis et promissionem huiusmodi a nobis nomine dicti Capituli recipientibus Anno Domini 1549 mensis Maij die quinta. Inferius scriptum erat de mandato venerabilium Dominorum Vicedecani et Capituli predictorum, et signatum Augustinus Remigij Noijdens sacra apostolica autoritate et dicti Capituli Notarius Juratus per consilium Brabantie

(fol. 7 v°) admissus, et sigillatum cum sigillo maiori Capituli In viridi cera Inferius dependente et sigillum Carthusiense fractum vel laceratum erat, inferius erat scriptum: Collata hec copia cum suo originali concordat, adhuc Inferius erat scriptum. Quod Attestor et erat subsignatum L. Van Bortel Notarius Publicus.

De gegevens van deze akte zijn belangrijk genoeg om ze even in samenvatting te overlopen.

De vertegenwoordigers van het Kapittel van Sint-Gummarus geven aan de Kartuziers van Antwerpen, voordien gevestigd op het Kiel, de toestemming om een klooster te stichten te Lier, binnen de grenzen van de parochie van Sint-Gummarus, waar het Kapittel het 'jus patronatus' bezit. Het stemt erin toe dat de Kartuziers er de goddelijke diensten doen, de kloosterregels en -tucht beleven, ter ere van God en tot heil van vele zielen.

Zij wensen de onschendbare rechten van het Kapittel te beveiligen, maar stemmen erin toe dat de Kartuziers, die reeds begonnen zijn met de oprichting van het klooster, voorzien in al de nodige gebouwen, die voor een kartuize geregeld voorzien zijn: bedehuis, toren en kruis, refter, slaapzaal, cellen voor de broeders, huis, begraafplaats, park, omsluiting en werkplaatsen.

Het Kapittel bepaalt in detail de voorschriften betreffende het prediken. Maar de Kartuziers zullen niet prediken als er gepreekt wordt in de Sint-Pieterskapel of in de hoofdkerk, op de twee feestdagen van Sint-Gummarus. De Kartuziers zijn er bovendien toe gehouden de voorschriften en condities te volgen in verband met: hoogmis op Sint-Gummarus' feestdag, de geldinzamelingen en offers, de begrafenissen van kloosterlingen, inwonenden en vreemden, het onderhouden van geboden feestdagen en paasplicht, het biechthoren en toedienen der sacramenten, enz.

Het Kapittel schenkt aan de Kartuziers voor de bouw van het nieuw om-muurde klooster een driehoekig stuk grond, genoemd 'den Dryhoeck', gekocht van Hendrik van Campen. Het grondstuk ligt in de hof van de boogschutters-gilde, geheten 'den Colloveniers hof', en in de weide, genoemd 'den Coeaert', gelegen bij 'den Stockbempt'. Daar bouwden de paters reeds een huis en groeven zij een vijver. De tiendenopbrengst, voordien bestemd voor het Kapittel, komt thans toe aan het klooster. Het Kapittel omschrijft nog de bepalingen der tienden-opbrengst en het gebruik der gronden binnen en buiten de kloosteromheining.

De waarde van deze kopij van een kopij wordt nog verhoogd, als we weten dat de tekst daarvan *ten volle correspondeert* met een kopij van het originele document, zoals die gemaakt werd door Adrianus Elout, die mede present was bij de onderlinge overeenkomst tussen de Kapittelheren en de Kartuziers te Lier.

De kopij werd door Elout genoteerd in zijn *Liber Secretorum* op de folio's 75 r° - 76 v° en opgenomen tussen de annotaties over de vestiging van andere geestelijke instellingen te Lier: *Erectio sacelli in Anderstad*; *Erectio sacelli apud fratres celle ordinis sancti Augustini*; *Erectio sacelli nigrarum sororum in Galilea dictarum*; *Erectio sacelli in monasterio de Sijon*, enz.; respectievelijk de datums: 4 april 1247, 18 mei 1515, 1 februari 1515 (1516), 16 augustus 1468.

Er blijft met dat alles toch een vraagstuk onopgelost. De Kielse Kartuize verdwijnt in 1542. De Lierse Kartuziers bouwen in 1549 en ontvangen oktrooi in 1551. En wat voor de jaren 1543-1549?

De Lierse kartuize kent een begin dat doet denken aan de aanvang van de Kielse Kartuize. De oudste oorkonde met betrekking op de Kielse Kartuize dateert van de 24e maart 1324 (n.s.). Er is daarin sprake van de toelating voor de Kartuziers om op het Kiel een klooster te bouwen. Die toelating wordt hun gegeven door de deken en het Kapittel van O.-L.-Vrouw van Antwerpen¹⁵.

Delvaux, die daarover uitvoerig uitweidt, constateert in dit verband: 'Uit deze oorkonde blijkt dat, vooraleer het Kapittel deze toelating gaf, reeds verscheidene voorbereidende werkzaamheden waren voorafgegaan...' ¹⁶.

Nu is er in de Lierse akte van 1549 een zin die op een gelijkaardige methode bij de Kartuziers van Lier schijnt te wijzen. Plaats, waar de kartuize zal gebouwd worden, is gekend; grond werd aangekocht vanwege H. van Campen. En dan lezen we: 'In quo dictus Prior et Conventus vivarium et domum quamdam construxerunt tamen fundi nobis decimales sunt pro huiusmodi monasterio ab hoc tempore' ¹⁷.

Vóór het klooster werd gebouwd, hadden de Kartuziers reeds een huis (een zeker huis) gebouwd en een park aangelegd, waarvan de tienden voordien toekwamen aan het Kapittel en van dit ogenblik af, bij de aanbouw van het klooster, zullen toekomen aan het klooster.

Voor de rest wordt met geen woord gerept over de voorbereidende activiteiten en de schikkingen in de tussentijd van de jaren 1543-1549. Werd er gehandeld naar de algemeen geldende voorschriften van de orde, zoals dat geschiedde voor de Kartuize van O.-L.-Vrouw Capelle bij Herne en voor de Kartuize van het Kiel te Antwerpen ¹⁸?

15 H. DELVAUX, o.c., 32. Zie het hoofdstuk: *Tijdstip van stichting*.

16 *Ibidem*, 32.

17 Zie document nr. 1, fol. 5r^o.

18 H. DELVAUX, o.c., 32.

Delvaux voorziet daarom voor de Kartuize van het Kiel een viertal jaren tussen de eerste stichtingsactiviteiten (anno 1320) en de eigenlijke stichting met aanstelling van prior en akkoord met het kapittel (anno 1324).

Waarschijnlijk waren op het Kiel reeds vóór 1324 gebouwen opgericht, zoals er te Lier, vóór 1549, heel zeker een 'domus quaedam' was. Nu zijn voor die vestiging van de Kielse Kartuize de meningen wel verschillend bij Goetschalckx, (1324, er was geen enkel bouwwerk voordien), A. Raissius en J. Le Roy (stichting in 1320) en J. Diercxsens (in 1323). Delvaux schijnt over te hellen naar de mening van Le Roy: 'Aldus is het goed mogelijk dat Le Roy het bij het rechte einde heeft, wanneer hij beweert dat het klooster werd gesticht en dat in 1323 Jan van Buochout tot prior werd aangesteld' ¹⁹.

Voor de Lierse Kartuize is er al bij al slechts sprake van een verhuizing, een overplanting van de bestaande Kielse Kartuize naar Lier. Toch is er de vacuümperiode, zelfs de zeer lange van 1543 af tot 1549, zodat we zouden menen dat dergelijke methode van de nieuwe stichtingen bijna algemene regel is in de orde: uitkijken naar de geschikte plaats, verwerven van gronden, eerste bouw- en voorbereidingsactiviteiten, voldoende goederen en renten ophalen voor het onderhoud van de monniken, voorzien in de overdracht en uiteindelijk aanstellen van een prior, het betrekken van het gebouw door kloosterlingen en uitbouwen van het klooster. Dat was in elk geval de gevolgde weg voor de stichting van de Kartuize van Herne. Is die tussenperiode voor de Kielse Kartuize een tijd van 4 jaren, voor de Lierse Kartuize zijn die 5-6 jaren wel een zeer uitzonderlijke lange tijd. Precieze gegevens daaromtrent ontbreken ook hier om een verklaring te geven.

Er blijft toch nog één argument over voor het standpunt van Le Roy (Delvaux) en het aanvaarden van een reeks voorbereidende activiteiten, die de definitieve vestiging van het klooster voorafgingen, zowel te Lier als te Antwerpen.

In het 'necrologium van 1783' staat op 9 april de belangrijke inschrijving:

9 A obiit anno 1545 venerabilis p.d. henricus de bruyne qui fuit ultimus prior domus antverpiae et primus prior hujus domus (bedoeld wordt: Kartuize te Lier) qui HANC DOMUM A FUNDAMENTIS INCHOAVIT ET FERE EX TOTO OEDIFICAVIT, vir pius devotus religiosus pater ²⁰.

Indien deze monnik, die de laatste prior was van de Kielse Kartuize en de eerste prior van de Lierse Kartuize, het klooster van Lier begon van de fundamenten af en het bijna volledig uitbouwde, indien hij gestorven is in 1545, dan betekent dat ongetwijfeld dat de Lierse Kartuize zeker in aanbouw was vóór 1549. Gewis heeft prior De Bruyne de voorbereidingsactiviteiten sterk geactiveerd. Zekerheid, volledige zekerheid over dit alles zouden we verkrijgen, indien

¹⁹ H. DELVAUX, *o.c.*, 36.

²⁰ 8 folio's in papier (31,5 x 20 cm.) eveneens deel uitmakend van het handschrift *Lyra Sacra IV* van kan. DRYMANS.

we de datum kenden van de eerste steenlegging, die werd gedaan door 'Joannes moons, cementarius noster, qui posuit primum lapidem hujus domus Lirae' ²¹. Die datum echter heeft de scribent van het necrologium niet genoteerd. Hoe jammer.

De Kartuize: een stad in een stad?

Uit voorgaand document blijkt zeker dat het Kapittel van Lier een betrekkelijk ruime vrijheid liet en zeer grote voordelen schonk aan de Lierse Kartuizers, al formuleerden zij in hun giften en toestemmingen wel duidelijk: 'ad laudem Dei Omnipotentis et plurimarum salutem animarum' of 'ut dicti Priores, fratres future monasterii professores et fratres pro tempore nos et nostros successores tanto alacrius precum suarum et bonorum operum participes officiantes...'. Het blijkt toch dat de Kartuize een stad in een stad werd en dat de Kartuizers ook ten overstaan van het wereldlijk bestuur, de stadsmagistratuur, een sterke positie van vrijheid innam. Was dat zo te Lier? Wij weten het niet. Geen enkel document maakt dat voorlopig uit. Maar het was wel zó te Antwerpen, blijkens de kopij van een origineel, die mede aansluit bij de voorgaande kopij ²².

In zijn studie formuleert Delvaux dergelijke situatie in de verhoudingen Kartuize-Kapittel en Kartuize-Stad wel niet zo direct; toch krijgt men indirect die mening bij het overzien van stichting, aanbouw, materiële en economische groei van het klooster te Antwerpen.

Voortgaande op een vergelijking van akkoord tussen Kapittel Antwerpen-Kartuize Antwerpen en het akkoord Kapittel Lier-Kartuize Lier, menen wij dat de verhouding der Kartuizers Lier ten overstaan van kapittel en stad Lier wel ongeveer dezelfde zal geweest zijn als de verhouding Kartuizers Antwerpen-Kapittel en stad Antwerpen.

De bepalingen van het verdrag der Kartuizers met het Antwerpse kapittel komen in grote trekken overeen met de bepalingen der Kartuizers te Lier met het Kapittel van Sint-Gummarus. Toch is de Lierse geestelijkheid veel soepeler. Delvaux vat dit verdrag te Antwerpen als volgt samen:

1° De offergiften die tijdens de H. Mis in hun kerk aan de priesters gegeven worden, zullen aan het kapittel overhandigd worden.

(Voor Lier zijn de condities veel soepeler).

2° Geen enkel parochiaan van Antwerpen mag in de kerk of op het kerkhof der Kartuizers begraven worden, tenzij hij en het klooster een erfrente van 10 s. oud grote tornoois schenkt tot vermeerdering der dotatie. De begrafenisdienst moet echter in O.-L.-Vrouwekerk plaats hebben. (Ook die bepalingen zijn voor de Lierse Kartuizers veel milder).

²¹ *Necrologium* (Lier, Archief van het Kapittel, nr. 126/3), fol. 12r°.

²² *Ibidem*, fol. 41r°.

De funeralia, die aan de kartuizers toekwamen, mochten zij voor de helft behouden; de andere helft moest aan het kapittel overgedragen worden. (Ook daarvan is te Lier geen sprake).

3° De monniken van het klooster, zowel novicen als geprofesten, mogen zonder toelating van het kapittel bij de Kartuizers begraven worden.

4° Het dienstpersoneel, dat in het klooster verblijft, en alle personen, die niet tot de parochie van Antwerpen behoren, mogen eveneens zonder toelating in het klooster begraven worden.

5° Wanneer een parochiaan van Antwerpen tijdens een ziekte waardoor hij sterven zal, vraagt om in de orde der Kartuizers opgenomen te worden en opgenomen wordt dan zullen de funeralia aan het kapittel geheel overgedragen worden, indien hij bij de Kartuizers begraven wordt. (Die bepaling valt weg voor Lier.)

6° De Kartuizers zullen de tienden betalen voor al hun goederen, zowel binnen als buiten Antwerpen, waarvoor aan het Kapittel tienden moeten betaald worden. Er moeten echter geen tienden betaald worden voor nieuwe gronden, die voor zover men zich herinneren kan, nooit bewerkt werden, evenmin voor de woningen binnen het kloosterslot, en voor de landerijen, waarop de Kartuizers hun groenten en het voedsel voor hun dieren winnen.

(Voor de Lierse kartuizers zijn ook die bepalingen veel minder gecompliceerd.)

Het blijkt uit Delvaux' studie dat de Antwerpse Kartuizers zich vooral verzetten tegen de bepalingen i.v. met het begrafenisrecht en later een soepeler overeenkomst kunnen verkrijgen ²³, die toch iets dichter staat bij de Lierse, vrijgevege overeenkomst.

Is het duidelijk dat de Kartuizers zeer vrij stonden tegenover het Kapittel, het blijkt ook duidelijk dat zij een even grote vrijheid nastreefden tegenover de stad. Delvaux toont dat voldoende aan in het hoofdstuk *Ontstaan en groei van het domein; B. Vermeerdering der inkomsten* ²⁴.

Een citaat moge dat verduidelijken.

'Op 23 juni 1336 hadden de visitatoren der orde evenwel vastgesteld dat het klooster nog te weinig renten bezat, en zij hadden daarom de afbakening der bezitsgoederen uitgesteld, totdat het klooster een grotere welstand zou bereikt hebben. Ze hadden er zich toe beperkt te bepalen dat de procurator zich met de toelating van de prior mocht begeven naar de stad en naar de dorpen, die binnen een kring van twee mijlen van Antwerpen

²³ H. DELVAUX, o.c., 45 en vlg.: *Verdrag met het Kapittel*.

²⁴ *Ibidem*, 57 en vlg.

lagen. De prior mocht hem evenwel geen toelating geven, wanneer een knecht of convers de zaken met even goed gevolg kon afhandelen. Het gebeurt ook dat burgers van Antwerpen aankopen doen voor de Kartuizers... Op het einde der 14e eeuw stuitten de Kartuizers op moeilijkheden met het stadsbestuur bij de aankoop van nieuwe goederen en renten. De Stad Antwerpen zag ongaarne de vermeerdering der bezittingen der geestelijke instellingen, daar deze van belasting waren vrijgesteld, terwijl de lasten der bevolking vermeerderden door de toename der zorgen voor de gemeenschap. In een ordonnantie van ca. 1390 werd bepaald dat de stad geen schepenbrieven meer zou bezegelen, waarbij een klooster een nieuw erfelijk goed of nieuwe renten zou verkrijgen, behalve wanneer de kloosterlingen zelf het nieuwe goed gingen bewonen. Verlieten ze het daarna, dan moest het terug in lekenhanden overgaan. Alleen wanneer een oude erfrente werd afgelost, mocht het kapitaal in een nieuwe rente belegd worden. De visitatoren der orde hadden tijdens de visitatie van St.-Katharina in 1390 of 1391 een bedrag van 600 frank gevonden en hadden opdracht gegeven met dit geld renten te kopen. De stad weigerde evenwel enige schepenbrief te bezegelen. De Kartuizers wendden zich dan tot de Hertog, zich beroepend op hun arme stichting en op het feit dat ze weinig grote renten in de stad hadden. De hertog deed op 29 juni 1392 beroep op de stad. Dit schijnt geholpen te hebben, want tussen 1393 en 1395 bezegelden de Antwerpse schepenen verscheidene oorkonden, waardoor de Kartuizers renten aankochten voor een bedrag van 87 lb. 4 sch. en 5 p. groten Vlaams. Door deze aankopen toe te laten heeft het stadsbestuur wellicht gemeend dat aan het verzoek van de hertog in voldoende mate werd tegemoet gekomen. Vanaf 1396 tenminste verkregen de Kartuizers geen enkele rente meer in Antwerpen, tenzij door testamenten of notariële akten. Aldus werden ze gedwongen hun geld elders te beleggen ... ' ²⁵.

Waarom die reactie van stadswege? Worden de Kartuizers geremd in hun rente- en landhonger, in hun economische drang om vastere voet te krijgen in de stad, zij zullen later, in 1540, enkele jaren vóór hun verdwijnen uit Antwerpen, hun grote privileges doen acteren. Uit die akte moet in vele opzichten blijken dat zij op het Kiel een klein bolwerk waren met verregaande zelfstandigheid. De tekst van de kopij luidt als volgt:

(fol. 1 r°) Wij Cornelis Spaengien Riddere ende Wouter Van IJmmerssele, Schepenen der Stadt van Antwerpen, maecken condit dat voor ons quaemen Br. Hendrick de Bruijne Prior, ende Br. Simon Van Roije procurator des Godtshuijs van Ste Cathlijnen buiten deser Stadt gestaen, der ordenen van Chartroijssen, voor hen seluen, ende inden naeme, ende als volcomentlijk gemachticht vanden gemeijnen Conuentualen desselfs, nament-

²⁵ *Ibidem*, 58-59.

lijck van broederen Seuerijne de monte ereo, vicaris, broederen Janne verrijdt Infirmarius, broederen Jacobe Arnulphi van Antwerpen; broederen Aernde van Aerschot, broederen Henricke langenhouden Sacrista, broederen Joanne Nicolai van Loeuene, broederen Gillise Vander Eest diaken, broederen Melchior Van Viluoorden, ende broederen Henricke Meijns van Loeuene, de welcke ter gewoonen plaetsen t' seluen Capitulariter vergadert wesende, naer voorgaende communicatie, die den voorn. Prior ende procurator van des voors. Godtshuys, ende gemeijne conuentuale wegen metten heeren dezer Stadt gehouden ende gehadt hebben nopende der naerbescr. heerlijkheijt, ende den rapporte ende verclaeren bij de voors. gemeijnen conuentualen daer aff gedaen, mitsgaders den voorgaenden consente vanden Eerw. Vaders in Gode, heeren Peteren van Leijen, heuren ouersten, ende Generael, ende der voorgaende diffinitien ende advijse vanden gemijnen generale capittle den XXVIen dach van Aprille lestleden gehouden in Sauoijen, hen lieden gemachticght hebben, ende gegeuen volcomen macht, autoriteijt, ende sonderlinghe beuel absoluijt, ende onwederopelijck omme t'gene des naerbescr. is te doene breedere blijcke(nde) bij eene procuratie geschreuen in franchijne besegelt metten gemeijnen conuentsegels des voors. Godtshuys ende oock bijden voorn. Prior Procurator ende gemeijnen conuentualen onderteeckent vander daten des Iersten daeghs van octobri lestleden, die wij saeghen ende hoorden lesen, ende bekenden voor hen ende voor heuren naercommers, mits der sommen van duysent carolus Guldenen eens tot viertich

(fol. 1 v°) grooten Vlems t'stuck die de Rentmeester van dezer Stadt, namentlijck Michiel Vander Heijden; Aert van Dale, ende Willem de Moleneere, henlieden van der seluer Stadt wegghen in getelden penninghen den leesten met den Iersten deughdelijck uijtgerijckt hebbende, en die bij hen voors. sijn bekeert ende beleijdt inden notelijcken schulden ende lasten des voors. Godtshuys, ende oock mits den toeseegghen, beloften ende willecoren, hen vander seluer stad wegghen, als naerbescr. is, gedaen, dat sij wel ende wettelijck vercocht, gecedeerd, ende getransporteerd hebben, vercochten, cedeerden, gauen ouere ende transporteerden mits desen, gelyck sij vuijt crachte vander voors. procuratien, consente, diffinitie, ende aduijse doen mochten, den voors. Rentmeesteren van mijn heeren borghemeesteren Schepenen ende raede deser Stadt, desen vercoop, ouergeuinge, ende transport tot behoef vander seluer Stadt, accepteerden ende ontfiengen, des voors. Godtshuys heerlijkheijt geheeten de heerlijkheijt vander Kiele, gelegen binnen de vrijheijt van deser Stadt, metten heerlycken Chijsen, bedraegende Jaerlijcks noch in gelde met sekere hinnen ende hoenderen in gelde gereduceert nae gemeijne estimatie, tsamen twee ponden seshiene schellingen brabantisch, ende achtendertich oft negenendertich viertelen halff hauers, half euene met den hoogen gerichte, middele, ende nedere met alrehande bedrijue van Meijers, Schepenen ende laten, ende anderssints, ende voorts met allen den vrijheden, exemptien, ende toebehoorten, des eenichsints aende selue heerlijkheijt dependeren ende appenderen mach, gelyck ende in alle den manieren heure voorsaten die verkregen, ende van ouden

(fol. 2 r°) tijde beseten, ende gehadt hebben, als Wij verstonden alsoo dat den voors. Br. Henrick de Bruijne, ende Br. Sijmon Vanden Roije Inden naeme gemachticht bij consent diffinitie, ende advijse als vore, de voors. heerlijkheijt, metten heerlijcken chijsen, hoogen, middelen, nederen gerichte bedrijue van Meijere, Schepenen, ende laten, vrijheden, exemptien, ende allen den toebehoorten, des daeraene dependeren ende appenderen mach, gelyck voorscr. is, opdroegen met verthydene ende clerlijck quijte schouden t'allen daegen, ter voors. Stadt van Antwerpen behoef, met allen den rechte dat t' voorschreuen Godtshuys daeraene hadde, ende houdende was, ende bekenden dat t' selue Godtshuys eyghen recht meer daeraene en behielt, ende gelooffden heur die te waerne Jaer ende dach, tegens alle deghene die te rechte comen willen, ende te claerene los, vrij ende quijte van allen commere ende calaengien, ende op nijet daeruut gaende, met

conditien ende voorwaarden in desen expresselijck ondersproken. Inden Iersten, dat die vanden voors. Godtshuys vanden Chartroijzen ongehouden sullen wesen te betaelen eenighen chijs oft chijsen, van alsulchen lande, ofte onroerende goeden, als sij onder oft inde voors. heerlijkheijt nu tertijt liggende hebben, ende die van ouden tijden ende eer sij de selue heure onroerende goeden gegeuen, ende betaelt souden moghen zijn geweest; Item dat sij ten ewighen daeghen sullen moghen gebruycken (omme daerinne te planten alsoo hen dat goet dincken ende belieuen sal) de straete van heuren Godtshuys ende berghe af, tot aen de straete loopende achter d'erue van Marien

(fol. 2 v°) Molenberghs naer t' broeck van hobocken, ende oock de boomen daer nu tertijt opstaende mogen afhouden, sonder wedersegghen van iemanden, in eeniger manieren latende nochtans de voors. straete alsoo wijt ende breedt als die nu is. Item dat die vanden voorschreuen Godtshuys nu sijnde, ende bij tijden wesende, op alle de andere straeten vander voors. heerlijkheijt voor heurlieder erue, die sij nu ter tijt aldaer hebben ende soo verre heur die nu ter tijt streckende is, ende niet voordere, sullen moghen planten ende houden wassende op ander haluen voet naerden cante vander seluer heuren eruen, alrehande boomen, die hen aldaer sal belieuen te plantene, oft te doen settene, behoudelijck nochtans dat de straeten daer sij in vuegen als vore mogen planten, altijt breedt ende wijt genoeg blijuen sullen oock de heesters oft boomen, uutertijt opde voors. straeten tegens heure erue staende moghen afhouden, sonder wedersegghen van der voors. Stadt. Item sullen die vanden Chartroijzen voorschreuen, op heure erue altijt moghen doen maecken ende hermaecken eenen windt meulen, sonder der Stadt iet daer vore te betaelen, ofte te deruen geuen voor den windt. Item dat die vanden voors. Chartroijzen sullen ten eeuwigen daeghen

(fol. 3 r°) vrij sijn van alle dat accijse oft ander ongeldt geeft, oft naemaels soude moge geuen deser Stadt, te weten van broodt, toruen, wijn, bier ende diergelycke, voor soo vele als Sij voor heur conuent, heuren vrienden, ende gasten souden mogen behoeuen binnen heuren voors. Conuente, ende anders niet. Ende dat de Borgemeesteren ende Schepenen van deser Stadt nu ende bij tijden wesende, hen lieden sullen houden ten eeuwighen daeghen in heure protectie ende bescherminghe, ende voorts in allen vrijheden ende priuilegien, soo hier vore als nae beschreuen soo verre t' selue in hen is. Item is noch voorts bevoorwaert, dat sij binnen deser Stadt sullen moghen haelen op kernen, met vlesschen, stooopen, cruijcken oft potten, ter plaetsen daer t'selue hun goet duncken sal in vuegen ende maten naebescreuen, alle Jaeren tot twelue amen wijns toe sonder accijse daer af te betaelene, ende welcken voorschreuen wijn gedroncken ende gesleten sal moeten worden binnen heuren voorschr. Conuente, ende oock van vierendeel jaers te vierendeel jaers, oft vander eender scheijnderinghe totter ander altyt bij hen in eene tauerne gehaelt moeten worden, sonder hen te moghen veranderen, ende sullen oock

(fol. 3 v°) schuldich sijn, allen den wijn die sij al soo gehaelt sullen hebben, bijden accijzers deser Stadt alle vierendeel Jaers, oft van scheijnderinghe te scheijnderinghe te doen afschrijven, ende alsdan den Accijners te verclaerene den Tauenier daer sij voor de toecommende drie maenden oft vierendeel Jaers in meyningen sullen wesen heuren wijn te haelen, ende dat totten twelue amen toe des Jaers, ende niet voordere. Item sullen de selue vanden Godtshuys t'allen tijden alst hen belijft, mogen stellen ende remoueren, oft af stellen, eenen dienere, omme alle heure goeden ende bosschen te bewaerene, ende te beletten alle schaeden die hen te meijen oft af te houene oft anderssints gedaen souden moghen worden, ende dat des voors. Godtshuys beesten sullen moghen weijden opde straeten vander voors. heerlijkheijt, sonder nochtans iemandt anders schaede te doene. Item is voorts voorwaerde, dat de voors. Stadt ende de regeerders vander seluer, t' voors. godtshuys t'allen daeghen, voor alsoo vele alst in hen is, ende nae vermogen vanden

priuilegien die t'selue Godtshuijs daerof soude mogen hebben sullen defenderen ende beschermen dert 't selue Godtshuys mach bliuen ongemoeijt ende ongemolesteert, ende vrij van allen

(fol. 4 r°) lasten die hen soudon mogen aencomen, ter saken vander voors. Heerlijckheit t'sij in dieners, honden, peerden, oft andersints te houden. Item dat dien vanden voors. Chartroijns georloft sal wesen sonder toeseegghen oft wederseggen vander voors. Stadt, binnen den muren vanden voors. Conuents, oft Godtshuijse, te mogen ontfanghen ende onderhouden alle misdaedighen ende quaetdoenderen, die der vrijheit vander kercken nochtans weerdich sijn, ende nae recht soudon moghen genieten, behoudelijck nochtans dat de selue eygheen ballinghen oft banquerouten en sijn vander voors. Stadt oft Vrijheit, sullen insgelijcx die vanden voors. Godtshuijse binnen den voors. mueren van heuren Conuente, oock mogen doen wercken oft maken bij alle ambachten alrehand werck dat hen van noode sijn sal het sij bij heuren gehuerden knapen in heuren ate ende drancke wesende, of anderssints ende bij hen in daech hueren aengenommen, ende dat alsoo wel bij vrije, als onvrije gesellen. Is voorts ondersproecken, dat de voors. Stadt vander lester molen, op t' Kiel nu ter tijt staende, totten Conuente toe, noch oock elders ontrent den seluen Conuente, niet en sal moghen stellen oft doen hanghen eenighe misdadighe, noch oock gedooghen vander voors. lester meulen af, totten voors. Conuente

(fol. 4. v^o) eenighe doelen gestelt te worden, ende sal t' voors. Godtshuijs oock vrij hebben vander voors. meulen af sijnen schoren, sonder dat de voors. Stadt daer op sal mogen doen maecken eenighen opslach, oft haeije, oft gedooghen eenighe schepen aldaer gemeert oft geleght te wordene daer bij den Conuentualen heure russe genomen ofte den seluigen eenige molestatie aengedaen soude mogen worden, ende dat alsoo verre de schorren, die t' voors. Godtshuijs aldaer heeft vander voors. lester meulen af te rekenen hen streckende sijn, ende niet voorder. Item is noch bevoorwaert, dat de regeerders van voors. Stadt sullen verlegghen de dinghbancke, ende ordonneren een andere goede plaetse, daer men tamelijc ende gevueghelyck te rechte sal moghen sitten ende ontrent den voors. Godtshuijse egheen dinghbancke mogen stellen, ten eijnde dat sy daer aff egheenen last oft cost en hebben vander officiers oft dieners, vander voors. heerlijckheit, ende sullen dien aengaende, ende van allen coste ontslaegen syn, indien t' selue dien vanden Godtshuijse belijft; ende ten lesten soo is voorwaerde ende expresselijck ondersproken dat de Stadt t' voors. Godtshuijs sal houden indempne ende schaedeloos aen onsen genaedigen heere van allen t' ghene daer deur sij eenichsints soudon moghen belast worden ter saken vanden transporte oft vercoopinghe der voors. heerlijckheit, ende

(fol. 5 r°) oock indempne moeten houwen aen Ms. den Prelaet van Ste Michiels, van alsulcken opdracht ende contraste als sij metten seluen hier voor tijden inden Jaere van sesentwintighen oft daer ontrent (nopende sekere ledinghe plaetse oft erue, daer den schutbocht opstaende is) aengegaen hebben, mitsgaeders oock vanden consente, ofte admissie bij dien vanden voors. Godtshuijse, den voors. prelaet gedaen van sijne erue aldaer, vier oft vijue voeten ter straeten waert innen te mogen betimmeren ende vertrecken, ende insgelijcks dat sy wijlen Jan Ruffici coopman geadmitteert soudon hebben den wech oft voetpadt ouer syn erue lopende, te niete te moge doene, behoudelijc nochtans nopende der opdracht ende consente den voors. Prelaet ende oock der admissien den voors. Ruffici als vore ghedaen, dat de voors. Stadt desen nieteghenstaende daer af sal bliuen staende op huer goet recht d'welck sij anderssints voort verkrijgen vander voors. heerlijckheit, daertoe hadden ende sonder preiuditie vanden seluen heuren rechte, al sonder fraude oft argelist, ende behoudelijck den heere synen rechte in kennissen van desen letteren besegelt met onsen segelen Gegeuen int' Jaer ons heeren, als men schreef Duysent vijf hondert ende viertich twintich daeghen In Nouembri, ende onderstaet getijckent

(fol. 5 v°) Aldus Vander Rijt, onderstondt. De collatie deser Copije is ghedaen metten originalen Schepenen brieue vander voors. Stadt van Antwerpen, ende daarmede accorderende bevonden, by mij was onderschreuen Mijten.

Collata concordat cum suo originale
Actum 18a Decembris 1670.
Ita testor M. Verbeeck Not. Publ.
1672.

In het bilan van de rechten van de Kartuijers op het Kiel komen bepalingen voor die zonder twijfel doen denken aan een Kielse bezitting met sterk feodale geest. Het volstaat de voorgaande, lange tekst te lezen om daarin verregaande zelfstandigheidsgeest te vinden in sommige items, zoals: recht op heerlijke cijnsen; bezit van hoog, middel en laag gerecht; bezit van eigen meier met schepenen en laten en vrijheden, enz. Tussen de vele vrijheden valt wel deze ene sterk op: het recht te mogen herbergen alle misdadigers en boosdoeners, in zoverre zij de vrijheid van de Kerk waardig bevonden worden.

Reeds in de 14e eeuw hadden die van Antwerpen zich bezwaard gevoeld met dergelijke verregaande zelfstandigheid van de Kartuijers. In de 16e eeuw zijn de gevoelens van de Antwerpenaren desbetreffend niet gemilderd, want de 20e november 1540 weten zij van het Algemeen Kapittel van de Grande Chartreuse de toelating los te maken de heerlijke rechten van de Kielse Kartuijse, de heerlijckheit Kiel, op te kopen. Was het op vraag van de Kielse Kartuijers of was het op aandringen van de Antwerpse stadsmagistraat? We laten het in het midden. Feit is dat in bovenstaande brief van akkoord de koop wordt gesloten voor de som van duizend Carolusgulden en het verlenen van allerlei 'exemptionen' en vrijheden inzake belastingen (aankoop van wijn, brood, turf, bier), inzake aanplantingen van struiken en bomen, inzake het plaatsen van een windmolen²⁶, inzake de aanstelling van een bos- of veldwachter. De stad doet trouwens de belofte in te staan voor de protectie en bescherming van de Kartuijers en hun goederen, waarop dezelfde stad geen misdadigers zal mogen hangen, geen doelen zal mogen plaatsen, terwijl zij een geschikte, andere plaats zal moeten aanwijzen voor de 'dingbank', zodat de Kartuijers voortaan vrij zijn van kosten en lasten terzake. Ook zal de stad instaan voor de vergoeding van enige schade, eventueel berokkend aan de Kartuijers en hun goederen.

Wij durven veronderstellen dat de meeste feodale rechten van de heerlijckheit Kiel, waarop de Kartuijers zich jaren lang hebben beroepen, nog nalatenschap zijn van de schepenbank, zoals zij door Sint-Michiels in de 13e eeuw werd gesticht op het Kiel. Er schijnt zelfs nog heel wat te zijn overgebleven van een eigen organisatie der ambachtelijke vrijheid op het Kiel. Van de 'onbeschrijflijke armoede' der eerste jaren na de stichting was in deze stad 'extra portam'

²⁶ Zie F. VERBIEST, *Aanbesteding van een molen op het Kiel te Antwerpen 1570*, in *Noordgouw* 7, 1967, 223-227.

wel geen sprake meer ²⁷. Hoe ver was de tijd, waarover het *Obituarium* gewaagt: '...quia in initio hujus domus 5 vel 6 fratres incredibilem patiebantur penuriam...' ²⁸. Die armoede is te begrijpen, als we weten dat 50 jaar na de stichting nog getuigd wordt, dat de dotatie van het klooster bij stichting slechts 3 1/2 pond bedroeg ²⁹.

Vergelijk die aanvankelijk precaire toestand van de Kartuize met de uiteindelijke som waarvoor de stad de aankoop of afkoop doet van vele rechten en vrijheden, en we kunnen beseffen hoe de Kartuizers zich in de loop van hun bestaan te Antwerpen werkelijk ingespannen hebben om een economische zelfstandigheid van belang te worden. Delvaux tekent op een merkwaardige wijze de verschillende methodes, die de Kartuizers daartoe hebben aangewend, in verzet tegen het stadsbestuur van Antwerpen, in van doorzicht getuigende ontwijkingsmaneuvers ten overstaan van dezelfde stad ³⁰.

Een zelfstandige heerlijkheid als het Kiel was trouwens bij de Kartuizers geen uitzondering, want ook te Boortmeerbeek konden de Kartuizers een eerste aankoop (1 mei 1408) van Jan van Berlaer, heer van Helmont, uitbreiden (in de loop van het jaar 1427), 'zodat de Kartuizers aldaar een volledig ridderlijk hof verkregen met meier en laten, die het bedrijf hadden van erven en onterven en vonnissen in dergelijke zaken konden vellen. Op 21 februari 1445 kregen de Kartuizers de toelating om uit de laten zeven schepenen te kiezen, die met de meier de voornoemde zaken zouden afhandelen' ³¹.

Wie meer wenst te weten over dat alles, leze het werk van Delvaux. Feit is: de Kartuize van Antwerpen lag buiten de muren van de stad en daaraan dankte ze haar uitbloei tot welvarendheid, als een 'stad in de stad', maar daaraan ook had ze haar ondergang te wijten in 1542, toen ze werd vernietigd; maar dat is een gekende geschiedenis.

(Wordt vervolgd)

FRANS VERBIEST

²⁷ F. PRIMS, *Antwerpen door de eeuwen heen*, Antwerpen 1951, 173, ook 166.

²⁸ *Obituarium* (Antwerpen, Rijksarchief, Kartuizers Lier / Kerkarchief, nr. 22), fol. 138A.

²⁹ Antwerpen, Rijksarchief, *Kerkarchief, Fonds Kartuizers Antwerpen*, nr. 14, fol. 69. Zie H. DELVAUX, o.c., 55.

³⁰ Zie H. DELVAUX, o.c., hoofdstuk II: *De materiële uitbouw*.

³¹ H. DELVAUX, o.c., 62.

OUDE MUURSCHILDERINGEN TE KONTICH

Inleiding

Onlangs werden te Kontich muurschilderingen ontdekt, die echter niet ter plaatse konden behouden worden. Omwille van de zeldzaamheid in onze gewesten van dergelijke wandversieringen worden ze hier bekend gemaakt.

Niet alleen de man-op-de-sstraat maar heel wat intellectuelen zijn de mening toegedaan dat alle muurschilderingen fresco's zijn. Toch is dit woord slechts toepasselijk op de techniek der schildering op nog nat of vers pleisterwerk of 'a fresco', zo dat het natte pleister nog dezelfde dag moet beschilderd worden. Naast deze methode, vooral in trek in het zuiden, tijdens de middeleeuwen, kunnen de kunstenaars een techniek toepassen op een muur waarvan de bepleistering geheel droog is, dus 'a secco'. Doch om de verflagen duurzaam te kleven op de wand, bezigen zij dan temperaverf. Hieronder verstaat men waterkleuren gemengd met arabische gom of eiwit.

Onbetwistbaar bereikte het fresco zijn hoogtepunt in Italië, dat kan bogen op een aloude traditie, b.v. te Pompeï, Herculaneum en in de Catacomben. In 1534 ontving Michelangelo van Paus Paulus III Farnese de opdracht het *Laatste Oordeel* in de Sixtijnse Kapel aan te brengen. Vooraleer het werk aan te vatten liet hij eerst de voor hem bereide bepleistering, bedoeld voor olieverf, verwijderen en paste de oude techniek affresco toe, ondanks de veel zwaardere inspanning welke hiermee gepaard ging. Misprijzend zei de meester: 'Het schilderen met olieverf is goed voor vrouwen en rijke, luie mensen' ¹.

Boven de Alpen werd, op enkele middeleeuwse uitzonderingen na, de werkwijze a secco gevolgd. Zowel in Frankrijk en Noord-Spanje als in Duitsland en in menige dorpskerk van Zweden, werden in de loop der laatste twee eeuwen honderden muurschilderingen blootgelegd. Zij waren verdoken achter een beschermende kalklaag.

Wat onze Vlaamse gewesten betreft, beperken wij ons tot een vluchtig overzicht in de beide Vlaanderen, Limburg en Antwerpen en leggen het accent op de rijkdom van Gent. Brugge bezit muurschilderingen van ca. 1350 in de O.-L.-Vrouwekerk en in het Groot Seminarie uit de late 17e eeuw. Limburg

¹ MACKOWSKY, *Michelangelo*, 1931, 344 en vlg.; *Fresco's uit Florence*, Catalogus Rijksmuseum Amsterdam, 1968, 19.